

Hanna Snellman

Pieni ihminen ja kansatiede

Hanna Snellman pohtii elämäkertatutkimuksen käyttöä kansatieteellisessä tutkimuksessa. Kansatiede on koko historiansa ajan kohdistanut katseensa tavallisten ihmisten arkeen, mutta tapa käsitellä ihmisten subjektiivisia kokemuksia on vaihdellut eri aikoina ja erilaisissa tieteellisissä virtauksissa.

Pohtiessaan sitä, mikä tekee kansatieteestä kansatieteen, Lundin yliopiston emeritusprofessori Orvar Löfgren tulee siihen tulokseen, että satavuotisen historiansa aikana kansatieteeseen on aina – tavalla tai toisella – kuulunut arkisen huomioiminen, kenttätyöinto, historian ja nykyhetken yhteen nivominen ja erityyppisten lähdemateriaalien reippaanlainen yhdisteleminen vähän kuin kiveltä kivelle hypellen kaikkien kivien kääntämisen sijasta.¹ Kansatieteilijöiden kiinnostus yksittäisen ihmisen elämään ja siitä kertomiseen liittyy kaikkiin edellä mainittuihin kansatieteen jatkuvuuden elementteihin.

”Förbise inte en enda småsak, den må synas hur alldaglig som helst”, muistutti Tukholman yliopiston ensimmäinen kansatieteen professori Nils Lithberg jo vuonna 1918.² ”En blick in i de små världarna ger kunskap också om de stora”,

kirjoitti puolestaan saman oppituolin haltija Birgitta Svensson vuonna 2011.³

Aikaisemmin kansatieteilijät tutkivat tavaltaan ylijäämää, sitä, mistä historianutkijat ja taiteentutkijat eivät olleet kiinnostuneita. Kun tutkimuskohteeseen lisäsi sanan kansa, muuttui tutkimuksen fokus kansatieteelliseksi. Taidetta tutkittiin kansantaiteena, rakennuksia kansantapoina ja tapoja kansantapoina. Etuliite kansa muutti myös tutkimuskohteen pieneksi ja ihmiiseen, jopa yksilöön keskittyväksi. Kulttuurikin oli kansatieteilijälle kansankulttuuria erotuksena korkeakulttuurista.⁴ Pystypäisinä he kestivät lähialojen pilkan siitä, että kansatieteilijöiden tutkimusaiheet kuulostivat arkiselta ja vähäpätöiseltä, turhiltakin. Kun kansatieteilijä määrittelee alaansa, vivahtaa puheeseen edelleen usein sanapari ”pieni ihminen” ja hänen elämänsä, usein itse kerrottuna joko suullisesti tai kirjallisesti.⁵

Kansatieteen pieni ihminen ei ole säilynyt samanlaisena vuosien varrella. Yksi tapa selittää

1. Orvar Löfgren, *Ett ämne väljer väg*. Teoksessa Billy Ehn & Orvar Löfgren *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Natur och kultur 1996, 77.

2. Nils Lithberg, *Mortlar och pepparkrossare hos svensk allmoge. Fataburen 1918:1–25*.

3. Birgitta Svensson, *Det moderna varat som biografisk presentation*. Teoksessa Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman (toim.) *Biografiska betydelse. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Gidlunds förlag 2011, 39.

4. Löfgren 1996, 78.

5. Ks. esim. Lena Gerholm (toim.), *Etnologiska visioner*. Carlssons 1993.

muiden kuin merkkimiesten elämäkertojen ilmaantumisen tutkijoiden työpyödyille on kertoa Chicagon koulukunnasta ja siitä, kuinka 1930-luvulla alettiin kerätä muun muassa siirtolais- ja rikolliselämäkertoja. William Thomasin ja Florian Znanieckin *The Polish Peasant in Europe and America* on kaikille vähänkin elämäkerta-aineistoja käyttäneelle tuttu, joskaan ei varmaankaan aina luettu. Tästä tutkimussuunnasta kiinnostunut Heikki Waris keräsi amerikansuomalaisten elämäkertoja jo 1930-luvulla.⁶ Hänen oppilailaan Esko Aaltosella oli puolestaan huomattava vaikutus suomalaiseen kansatieteeseen ja hänen väitöskirjansakin julkaistiin kansatieteellisessä monografiasarjassa.⁷

1950-luvun lopulla Esko Aaltonen kutsui assistenttikseen Ilmar Talven Tukholmasta. Talve oli suorittanut kansatieteen maisteriopinnot Virossa ennen sotaa ja sai mahdollisuuden jatkaa kansatieteen opintojaan Tukholman yliopistossa. Väitöskirja oli vielä varsin perinteinen rakennustutkimus riihistä ilman kiinnostusta ihmiseen. Tukholmassa Talve kuitenkin väistämättä joutui perehtymään uudentyypoiseen aineistonkeruuseen. Nordiska museetissa oli aloitettu eri ammattialojen edustajien elämäkerrallisten kirjoitusten keruu. Kansankodin rakentamisen taustalla oli ajatus siitä, että kaikilla oli oikeus omaan historiaansa, tavallisillakin ihmisillä. Sittemmin ensimmäiseksi kansatieteen professoriksi Turun yliopistoon nimitetty Ilmar Talve aloitti Nordiska museetin arbetarminnen-esikuvien mukaisesti työväestön työ- ja elinoloja kartoittavia kyselyjä. Ensimmäiset kyselyt järjestettiin jo 1950-luvun lopulla. Keruu aloitettiin ammattialoista, joiden katsottiin olevan kansatieteen perinteisen kansan, talonpoikien, sekä ”uuden” kansan miljöön, teollisuuden sekä urbaanin välissä. Ensimmäisenä tietoja kerättiin sahatyöläisten sekä uitto- ja metsätyöntekijöiden keskuudesta. Kyselyillä oli aineistoa toki kerätty jo aikaisemminkin, mutta uutta oli tutkimuksen ulottaminen kaupunkeihin ja teollisuusyhteisöihin.⁸

Toinen reitti kansatieteelliseen elämäkerta-tutkimukseen tulee antropologisvaikutteisen kenttätöihin perustuvan yhteisötutkimuksen kautta. Yhteisöt muodostuivat yksilöistä, ja niinpä kenttätöissä ensimmäisen kerran kysyttiin haastateltavilta heidän omakohtaisia kokemuksiaan. Suomessa kansatieteellisen haastattelun kaanoniksi muodostui tapa kysyä haastattelun aluksi haastateltavan elämäkerta pääpiirteissään. Sen jälkeen keskityttiin tiettyihin osa-alueisiin kuten työhön, asumiseen, lastenkasvatukseen, ruokatalouteen, vaatetukseen ja vapaa-aikaan tai mihin tahansa teemaan, mistä oltiin kiinnostuneita. Haastateltavien tai kokemusiaan paperille kirjaavien ”informanttien” – kuten heitä positivistisessa hengessä kutsuttiin – elämäkerralla oli aineistonkeruussa keskeinen merkitys. Useimmiten kansatieteelliseen kyselyyn vastaajille ei annettu erityisiä vapauksia tuli kysely sitten Helsingin, Turun tai Jyväskylän yliopistosta tai Seurasaarisäätiöstä, vaan toivottiin, että vastaajat pitäytyisivät annetuissa kysymyksissä. Vastaajilta saatettiin kysyä elämäkerrallisia tietoja, mutta heistä ei oltu kiinnostuneita yksilönä tai henkilönä. Elämäkerrallisia kysymyksiä kysyttiin siksi, että aineistoa analysoitaessa olisi helpompi ajoittaa esimerkiksi moottorisahan tai pesukoneen tyyppisten esineiden omaksumis- ja yleistymisajankohtia. Sama päti myös haastatteleamalla kerättyyn tutkimusaineistoon.⁹

6. J.P. Roos, *Suomalainen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1987, 15–16, 21, 36.

7. Esko Aaltonen, *Länsi-Suomen yhteismyllyt. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Kansatieteellinen Arkisto 6. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1944.

8. Hanna Snellman, *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittoyöstä*. Scripta Historica 25. Pohjoinen 1996, 16; Timo J. Virtanen, Forssan perintö. Tekeekö kuka työn? Teoksessa Helena Ruotsala (toim.) *Meiltä ja maailmalta*. Scripta Aboensia 2, Ethnologica. Turun yliopisto 2003, 62 – 64.

9. Ks. Hanna Snellman, *Kansa tietää!* Teoksessa Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim.) *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. SKS 2003.

Kun aloitin kansatieteen opintoni 1980-luvun alussa, tein ensimmäiset haastatteluni kansatieteeseen vakiintuneen kaavan mukaan. Haastattelun aluksi käytiin perinpohjaisesti läpi haastateltavan elämän tärkeät ja vähemmänkin tärkeät merkkipaalut ja vasta sen jälkeen siirryttiin temaattisesti erikoistuneisiin kysymyksiin. Käytännössä aineistonkeruu eteni niin, että elämäkerran läpikäymiseen kului parikin tuntia ja usein sovittiin toinen haastattelukerta temaattisten kysymysten läpikäymiseen. Koska kansatieteellinen tutkimus perustui aika-, alue- ja sosiaaliryhmänäkökulmille, oli temaattisia kysymyksiä tehtäessä haastateltavan elämäkerran haltuunotosta käytännön hyötyä. Tarkentavia kysymyksiä saattoi tehdä esimerkiksi kysymällä, tapahtuiko joku asia ennen vai jälkeen naimisiinmenon tai lapsen syntymän.

1980-luvun edetessä elämäkerralliseen aineistoon alettiin suhtautua uudella tavalla. Ensimmäiset vaikutteet tulivat oral history -liikkeestä, johon monet 1980-luvun lopun työväen-tutkimuksesta innostuneet kansatieteilijät tutustuivat kansainvälisissä oral history -konferensseissa. Osin Paul Thompsonin välityksellä tutustuimme Daniel Bertaux'n leipuritutkimuksiin biografia-aineistoilla.¹⁰ Pohjoismaisten kansatieteilijöiden esitelmät 1980- ja 1990-luvun oral history -konferensseissa kiinnostivat Pohjoismaiden ulkopuolelta tulevia tutkijoita laajasti osin siksi, että meillä on arkistoissa niin laajat omaelämäkerralliset aineistot. Näistä aineistopankeista meille oltiin jopa leikkimielisen kaateellisia. Kotimaisella kentällä myös Bertaux'nsa lukenut J. P. Roos ja hänen kirjansa *Suomalainen elämä* (1987) innoitti kansatieteilijöitäkin tarkastelemaan elämäkerta-aineistoja sukupolvinäkökulmasta. Roosin ajatus siitä, että ihmiset kuvaavat elämäkokemuksiaan itse ja antavat näin tutkijalle mahdollisuuden liittää yhteen elämäkerralliset yhteisöt luontevalla tavalla, sopi hyvin jatkumoksi kansatieteilijöiden yhteisötutkimuksille.¹¹

Refleksiivinen käänne

Olen tehnyt useita tutkimuksia tavalla tai toisella elämäkerta-aineistoja hyödyntämällä. Se, mitä olen aineistoista etsinyt, kertoo kansatieteellisestä elämäkertatutkimuksesta 1980- ja 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Kansatieteen pro gradu -tutkielmani vuodelta 1986 perustui Elannon leipätehtaan työntekijöiden omaelämäkerrallisiin haastatteluihin. Leipuri-aiheen vuoksi olin tutustunut Daniel Bertaux'n tutkimuksiin ja sain lukemastani vaikutteita. Etsin aineistostani elämänkaaren taitekohtia. Jälkikäteen ajateltuna on huvittavaakin todeta, miten sinisilmäisen kategorisesti nuorena analysoi elämää eräänlaisena rakennusprojektina: synnyttään, käydään koulu ja hankitaan ammatti, muutetaan pois kotoa, mennään mahdollisesti naimisiin ja saadaan lapsia, vaihtuvien työpaikkojen ja asuntojen kautta päädytään loppusijoituspaikkaan, vakiintuneeseen työpaikkaan ja kotiosoitteeseen.¹² Rooskin määritteli sukupolven varhaiskeski-ikäen rakentamistavaiheen jaettuina, yhteisinä kokemuksina.¹³

Väitöskirjassani *Tukkilaisen tulo ja lähtö* (1996) kansatieteen paradigman muutos näkyy selkeästi. Tutkimus on tehty refleksiivisen etnografian¹⁴ osin tiedostamattomienkin vaikutteiden ilmapiirissä. Tutkimus perustuu pääosin itse tehtyihin elämäkerrallisiin haastatteluihin sekä arkistoihin tallennettuihin elämäkertoihin. Metsä- ja uittotyöntekijöiden elämä oli sen verran

10. Esim. Daniel Bertaux, *Stories as clues to sociological understanding: the bakers of Paris*. Teoksessa Paul Thompson (toim.) *Our Common History. The Transformation of Europe*. Pluto Press 1982, 93–108.

11. Roos 1987, 10, 21, 30, 44.

12. Julkaistu osin teoksessa Timo Yliaho & Hanna Snellman, *Tehtaalainen Helsingissä. Pitkän sillan pohjoispuoli ja leipomotyöntekijät ennen toista maailmansotaa*. Museovierasto 1991.

13. Roos 1987, 52.

14. Ks. Charlotte Aull Davies, *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others*. Routledge 1999, 10–17.

liikkuvaista ja ennakoimatonta, että heidän elämänsä ei olisi ollut helppo tarkastella elämänsä kaaren taitekohtina. Analysoin elämäkerrat etsien niistä miesten yhteisiä ja erottavia kokemuksia. Kaikille Kemijokivarressa metsä- ja uittotöitä tehneille oli yhteistä kokemus pitkistä välimatkoista ja alituisesta kulkemisesta työn perässä sekä työn alkamiseen liittyvä odotus. Epävarmat työsuhteet ja luonnonolot sanelivat arjen kehikon riippumatta siitä, oliko henkilö talollinen tai etelästä pohjoiseen työnhakuun kulkeutunut. Erottavat kokemukset liittyivät paljolti siihen, oliko kodiksikin kutsuttua paikkaa minne mennä pitkinä työttömyysjaksoina.¹⁵

Sallan suurin kylä – Göteborg -tutkimuksessani (2003) aineistona ovat lähes yksinomaan elämäkerralliset haastattelut. Etsin elämäkerta-aineistosta kokemuksellisia sukupolvia J. P. Roosin, Tommi Hoikkalan ja Matti Virtasen Karl Mannheimin ja Pierre Bourdieun pohjalta viitoittamalla tiellä. Sukupolvianalysissani itse sukupolvella ei lopultakaan ollut paljon muuta kuin tutkimustekninen merkitys. Ryhmittelin elämäkerta-aineiston haastateltavan keskeisten lapsuuden- ja nuoruudenkokemusten mukaan ja annoin kuskakin ryhmässä samalla kirjaimella alkavan pseudonyymin. Tällä tavalla pystyin luomaan aineiston, jossa henkilön nimi kertoi sekä sukupuolen että ajankohdan, jolloin henkilö oli syntynyt. Vuosina 1931–1944 syntyneiden Ainojen ja Aimojen elämäkerroissa sota-ajalla oli keskeinen sija, vuosina 1945–1948 syntyneet Keijot ja Kaarinat puolestaan muistivat jälleenrakennusajan. Vuosina 1949–1959 syntyneet Riitat ja Reinot kasvoivat lapsuutensa ja nuoruutensa muutosten myllerryksessä. Muuttoliike kaupunkiin ja Ruotsiin oli vilkasta eikä Lapin luontokaan säästynyt entisellään. Sopeutumisessa tehdastyöhön ja lähielämään koko kerrotun elämäntarinan kannalta ei kuitenkaan ollut paljonkaan väliä sillä, oliko Göteborgiin muuttanut Antti tai Kauko vai Kaarina tai Renja.¹⁶

Omissa tutkimuksissani olen aina pilkkonut elämäkerrat temaattisesti. Osittain pilkkomisen

taustalla on tutkimuseettinen ratkaisu, koska näin yksittäistä henkilöä on tutkimuksesta vaikea tunnistaa. Osin ratkaisu liittyy temaattiseen analyysiin. Metsänhoitajien ammattikulttuuria tutkinut Leena Paaskoski päätyi toisenlaiseen ratkaisuun kansatieteen väitöskirjassaan *Herrana metsässä* (2008). Hän toteaa, että kvalitatiivisen aineiston luokittelun vaaroja on väärin tulkintojen mahdollisuus, kun lauseita tai tekstin katkelmia irrotetaan kokonaisesta kertomuksesta temaattista luokittelua varten. Välttääkseen väärinkäsityksiä Paaskoski luki kaikki haastatellut läpi kokonaisuuksina, millä oli tutkimukselle hänen mukaansa tärkeä merkitys: kokonaisten elämäntarinoiden esiin nostama metsänhoitajuus muodostaa tutkimuksen temaattisen ytimen. Sen lisäksi hän on eri teemojen yhteydessä lukenut haastatteluita eräänlaisina pienempinä kokonaisuuksina useita kertoja. Paaskosken haastateltavien määrä oli kansatieteelliseksi haastatteluaineistoksi poikkeuksellisen suuri. Se perustuu 226 metsänhoitajan haastatteluun.¹⁷ Aineisto kerättiin 2000-luvun alussa johtamassani ”Metsäammatit metsätalouden murroksessa” -muistitietohankkeessa, jossa kaiken kaikkiaan tehtiin yli tuhat metsäammatillaisen elämäkerta-haastattelua. Näin suuren aineiston osalta pilkkominen saattaisikin tuottaa vinoutumia, koska kaikkia yksilöitä ei voi mitenkään muistaa. Toisin on, kun aineistossa on vähemmän henkilöitä. Silloin yksittäiset elämäkerrat pysyvät tutkijan mielessä vaikka aineisto analyysissä pilkottaisiinkin.

15. Hanna Snellman, Tukkilaisen tulo ja lähtö. *Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä. Scripta Historica* 25. Pohjoinen 1996.

16. Hanna Snellman, *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. SKS 2003.

17. Leena Paaskoski, *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1170. SKS 2008, 17–22.

Biografia nyt

Lena Marander-Eklundin ja Ann-Catrin Östmanin toimittama *Biografiska betydelser* -kokoelma (2011) kertoo osaltaan biografia-tutkimuksen uudesta tulemisesta ja jopa buumista. Birgitta Svensson esittelee johdantoartikkelissaan ”Det moderna varat som biografisk presentation” tutkimuksellisen käsitteen *biografering*. Tämä hankalasti suomeen kääntyvä käsite kuuluu samalla tavalla yhteen käsitteen elämäntarina (*levnadsberättelse*) kanssa kuin identifioituminen kuuluu yhteen käsitteen identiteetti kanssa. Svensson liittää biografoitumisen 1800-luvulla tapahtuneeseen yksilön merkityksen korostumiseen ja lineaarisen aikakäsityksen vakiintumiseen. Kun henkilö muodosti käsityksen omasta tarinastaan, ei riittänyt, että hän oli elänyt vaan tärkeää oli myös se, kuinka hän oli elänyt. Kertomus omasta elämästä ei koskaan kerro ainoastaan kertojasta itsestään vaan myös sitoutumisesta kollektiiviseen tarinaan. Kertomus omasta elämästä ei ole sama asia kuin eletty elämä vaan tiedostamattomien ja tiedostettujen valintojen tulos.¹⁸

Svenssonin mukaan kertomuksella ja käsityksellä omasta elämästä on nykyisin tullut myös kauppatavaraa, ja omakuvan luomiseen voi ostaa vaikkapa personal trainerin tai terapeutin apua. Richard Sennettiä mukailien ne, jotka haluavat pärjätä nykyisen maailman nopeassa tahdissa ja muuttuvissa sosiaalisissa kuvioissa, joutuvat toistuvasti improvisoimaan elämäntarinansa kertomustilanteeseen sopivaksi. Toinen mahdollisuus onnistumiseen on luopua menneisyyteen katsomisesta ja perustaa tarinansa pääasiassa tulevaisuudensuunnitelmille tai jopa kokonaan unohtaa eletty elämä ja tähdätä ainoastaan tulevaisuuteen. Mutta vaikka oman tarinan kertomisen reunaehdot ovat muuttuneet, on osan kielipista pysynyt Svenssonin mukaan samana. Miten olla yksilöllinen, jos ei ole yhteistä maailmaa, mihin peilata itseään, kysyy Svensson.¹⁹

18. Svensson 2011, 23–26, 34.

19. Svensson 2011, 29–30, 35.